

*BOGDAN M. WAWRZYNIAK
Akademia Techniczno-Rolnicza
w Bydgoszczy*

DORADZTWO ROLNICZE NA RZECZ WIEJSKIEGO GOSPODARSTWA DOMOWEGO

Rodzina wiejska i gospodarstwo domowe stanowią integralną część warsztatu rolnego. Funkcje rodziny wiejskiej - jak zresztą wszystkich rodzin - uległy określonym przemianom w ostatnim czasie. Rodzina odgrywa doniosłą rolę w procesach społeczno-gospodarczych i kulturalno-wychowawczych, przygotowuje bowiem kolejne pokolenia do pracy na wsi i uczy poznawać rytm przyrody, tak ważny dla rolnika.

Aczkolwiek rodziny wiejskie przejmują wzory miejskie w zakresie standardu i wyposażenia mieszkań oraz stylu życia, to jednak posiadają w sobie niepowtarzalne i specyficzne cechy, które kultywują i pielęgnują jako wartości odrębne dla tego środowiska społecznego. Częściej niż w mieście występują rodziny wielopokoleniowe, a system ubezpieczeń społecznych rolników ulżył w znacznej mierze następcom przejmującym gospodarstwa po rodzicach.

Rodzina posiada zespół cech warunkujących jej miejsce w systemie społeczności lokalnej i wyznacza pozycję mierzoną autorytetem i poważaniem wśród innych gospodarstw rolnych. Stosunkowo dawno właściwości te zostały zauważone i docenione przez doradztwo rolnicze, ponieważ już na początku tworzenia struktur instytucjonalnych zostały wyodrębnione zadania związane z wiejskim gospodarstwem domowym.

1. U źródeł doradztwa rolniczego na rzecz kobiety wiejskiej

Doradztwo rolnicze jako instytucja społeczna odgrywało zawsze specyficzną rolę w środowisku lokalnym. Na przełomie XIX i XX wieku zaczęły już funkcjonować instruktorki do spraw kobiet, które łączyły pasje społecznikowskie z ideą emancypacji kobiet wiejskich. Ruch ten miał wszelkie cechy pracy organizacyjnej, a bogatsze warstwy społeczeństwa (ziemianki, mieszcanki, inteligentki) stawiały sobie ambitny cel ulżenia doli kobiet wiejskich za pomocą przysło-

wiowego „kaganka oświaty”. Cel ten realizowano różnymi metodami, najczęściej poprzez akcje odczytowe, pogadanki, szkolenia, kursy itp. Rzadziej przybierały konkretną postać - dziecińców, żłobków, ogródków jordanowskich czy punktów felchersko-sanitarnych.

Pierwotne formy doradztwa rolniczego miały wszelkie cechy działalności charytatywnej, a zakres pomocy był podyktowany dobrą wolą tych - w gruncie rzeczy - społecznic. Na ogół finansowane było ze źródeł prywatnych, a obok celów społeczno-oświatowych stawiano mu nie mniej istotne cele polityczno-narodowościowe.

Dopiero w Polsce okresu międzywojennego powstały realne przesłanki do powoływania profesjonalnych doradczyń, a środki finansowe czerpano z masowych organizacji, jakimi były koła gospodyń wiejskich.

Rozbicie dzielnicowe stanowiące następstwo po zaborach, kładło się przez długie lata cieniem na możliwości zespolenia sił wokół jednej organizacji kobiecej w Polsce. Okoliczność powyższa była przyczyną faktu, że na poszczególnych terenach działały odmienne organizacje kobiece.

Bezpośrednio po II wojnie światowej przystąpiono do odbudowy instytucji rolniczych. Prace nad przywróceniem stanowisk instruktorskich w rolnictwie zostały podjęte w lipcu 1945 r. przez Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych. Okazało się przy tym, że większość instruktorów z przedwojennej tzw. starej kadry zginęła w czasie działań wojennych a ci, którzy przeżyli na ogół zajmowali wyższe stanowiska. Zgłaszające się nowe kandydatki na instruktorki wiejskiego gospodarstwa kobiecego w większości nie miały wystarczających kwalifikacji, dlatego też trzeba było je przeszkolić. Sięgano na ogół do wypróbowanych metod organizacji gospodarstw indywidualnych i planowego osadnictwa na nowych terenach.

W latach 1946-1948 zatrudniano na ogół dwie grupy pracowników doradztwa rolniczego, a mianowicie instruktorów organizacji gospodarstw oraz instruktorki wiejskiego gospodarstwa kobiecego (wgk). Przyjrzyjmy się nieco bliżej tej drugiej grupie. Działalnością swą obejmowała - jak sama nazwa wskazuje - wiejskie gospodarstwo kobiece, głównie zaś członkinie kół gospodyń wiejskich. Po drugie - była to stosunkowo liczna grupa doradczyń wobec instruktorów rolnych. Stosunek liczbowy w 1947 r. kształtował się jak 1:1, podczas gdy współcześnie jak 1:10. Po trzecie - możliwość obsady stanowisk instruktorek była o wiele większa niż instruktorów, z uwagi na zjawisko występowania wolnych kobiecych kadr fachowych. Wynikało to z tego, że stanowiska instruktorek obsadzone były przez kobiety (co naturalne), podczas gdy mężczyźni kierowano do administracji państwowej, samorządu terytorialnego, stacji doświadczalnych, spółdzielczości wiejskiej i majątków ziemskich (jako zarządców). Na ukształtowanie się ilościowe obu grup doradztwa rolniczego niewątpliwie wpływ miał pogląd co do roli gospodarstwa domowego i rolnego. W pierwszym okresie

sądzono, że duże rezerwy tkwią w gospodarstwach przydomowych, które mogły w stosunkowo krótkim czasie przyczynić się do rozwoju pogłowia zwierząt gospodarskich, przetrzebionego poważnie w czasie działań wojennych. Nie bez znaczenia był też fakt, że kierownicze funkcje w wielu gospodarstwach pełniły kobiety, z uwagi na losy wojenne mężczyzn.

2. Reaktywowanie działalności instruktorskiej na rzecz kół gospodyń wiejskich

Po przełomie politycznym w 1956 r. wieś dążyła do przywrócenia dobrze sprawdzonych instytucji wiejskich jakimi były kółka rolnicze i koła gospodyń wiejskich. Jednocześnie powstała myśl, aby doradztwo urzeczywistniać poprzez te organizacje chłopskie i kobiece. W tym celu przy dawniejszych powiatowych związkach kółek i organizacji rolniczych powołano stanowiska instruktorek KGW, w zasadzie po jednej na każdy powiat (325 powiatów). Niosły one istotną pomoc w wielu sprawach o charakterze organizacyjnym i rejestracyjnym dla bardzo szybko powstających kół gospodyń wiejskich.

Do podstawowych wymogów stawianych instruktorkom należało posiadanie wiadomości z zakresu:

- metodyki pracy instruktorskiej w rolnictwie,
- systemu organizacji rolnictwa i upowszechniania postępu,
- struktury instytucjonalnej organizacji pracujących na rzecz wsi i rolnictwa,
- ekonomiki i organizacji wiejskiego gospodarstwa domowego.

Tak duży zakres wiadomości był niezbędny wobec wielokierunkowej działalności doradczyń pobudzającej i sterującej aktywnością kobiet. Organizując pomoc dla kół gospodyń wiejskich, instruktorki najczęściej przyjmowały wiele funkcji wykonawczych zwalniając od nich zarząd koła, co oceniano jako postępowanie niewłaściwe (np. przygotowywały wykazy dzieci do przedszkoli, rozwoziły pisklęta, osobiście lustrowały prace konkursowe, zbierały pieniądze na wycieczki itp.). Tymczasem instruktorka powinna omówić sposoby zorganizowania pracy z zarządem KGW i grupą kobiet zainteresowanych tą problematyką. Metoda taka powinna zmierzać do wychowywania działaczek społecznych, poprzez uczenie samodzielności, przygotowanie do przyszłej roli agronoma społecznego.

Praca oświatowo-wychowawcza doradczyń, oparta na znajomości środowiska lokalnego, polegała między innymi na udzielaniu informacji i porad fachowych, wskazówek dotyczących wprowadzania najnowszych zdobyczy nauki i techniki oraz organizacji wiejskiego gospodarstwa domowego.

Lata sześćdziesiąte to początek organizowania tzw. „Klubów Rolnika” oraz „Ośrodków Nowoczesnej Gospodyni”, które powstawały z inspiracji gminnych spółdzielni „Samopomoc Chłopska”. Lata te to początek także telewizji na wsi,

która była masowo oglądana właśnie w klubach rolnika. Z kolei ośrodki nowoczesnej gospodyni skupiły uwagę na podnoszeniu poziomu i jakości odżywiania, poprzez różnego rodzaju kursy gotowania i pieczenia, estetycznego i racjonalnego przygotowania posiłków, a także kursy szycia i haftowania, kroju i innych niezbędnych umiejętności potrzebnych na wsi. Poprzez kursy wkraczała na wieś nowoczesna technika w postaci lodówek, pralek i innych urządzeń gospodarstwa domowego.

Instruktorzy KGW nie stanowili doradczyń w rozumieniu klasycznego doradztwa rolniczego, ponieważ nie posługiwały się formami i metodami pracy właściwymi dla tego obszaru działania. Swoje zainteresowania kierowały głównie do członkiń kół gospodyń wiejskich, a nie całej zbiorowości społecznej wsi, a więc miały charakter wybiórczy a nie powszechny. Tym niemniej praca ich cieszyła się wielkim zainteresowaniem środowiska wiejskiego, a praca kobiet jako członkiń KGW była żywsza i ciekawsza aniżeli rolników skupionych w kółkach rolniczych.

3. Praca instruktoerek wiejskiego gospodarstwa domowego

Właściwe doradztwo rolnicze na rzecz kobiet wiejskich datuje się od 1973 r., kiedy to reaktywowano po 24 latach przerwy stanowisko tzw. instruktorki wiejskiego gospodarstwa domowego (nazwa nieco zmieniona - dawniej wiejskiego gospodarstwa kobiecego). Instruktorzy te znalazły się w składzie gminnej służby rolnej, co stanowiło realizację postulatu, aby interesy kobiet wiejskich były również reprezentowane w urzędzie gminnym.

W wytycznych Ministerstwa Rolnictwa z 1972 r. przed instruktorkami wgd postawiono następujące zadanie: „organizowanie wspólnie z kołami gospodyń wiejskich kursów i pokazów dla kobiet i dziewcząt z zakresu organizacji nowoczesnego gospodarstwa domowego i przyzagrodowego”.

W 1973 r. stwarzając przesłanki dla rozwoju doradztwa rolniczego na rzecz kobiet wiejskich, nie zadbano o wyprzedzeniem o właściwe kadry dla tej służby. Po prostu szkolnictwo rolnicze (zarówno średnie jak i wyższe) było zaskoczona i nie przygotowane programowo do kształcenia absolwentek o tym profilu. Ponadto stanowiska instruktoerek wgd były obsadzane przypadkowymi osobami, a jedynym bodaj kryterium była płeć a nie umiejętności i kwalifikacje, co przyczyniało się do dużej fluktuacji kadr.

Czynniki wymienione i nie wymienione były powodem, że nigdy nie osiągnięto pełnego nasycenia kadrowego tych stanowisk w stosunku do liczby gmin. Najwyższy poziom nasycenia kadr osiągnięto w latach 1976-1978.

4. Specjalistki wiejskiego gospodarstwa domowego z wojewódzkich ośrodków postępu rolniczego

W 1982 r. wojewódzkie ośrodki postępu rolniczego (WOPR) przejęły znaczną grupę doradców spośród gminnej służby rolnej, w tym również instruktorki

wgd. Początkowo specjalistki te kontynuowały w zasadzie pracę jaką poprzednio wykonywały, by potem wzmocnić ją merytorycznie i pod względem oferowanych rodzajów porad.

Specjalistki wgd spełniały rolę fachowych doradczyń kobiet wiejskich oraz funkcję koordynatora działalności upowszechnieniowo-szkoleniowej w tym zakresie na terenie gminy. Wśród szczegółowych zadań stawianych przed specjalistkami wgd można wymienić:

- unowocześnianie wiejskiego gospodarstwa domowego i przyzagrodowego,
- upowszechnianie racjonalnych zasad żywienia rodziny oraz ekonomicznego gospodarowania środkami i zasobami domowymi,
- popularyzowanie wiedzy o organizowaniu życia rodzinnego, a zwłaszcza tworzeniu prawidłowych warunków dla wychowania dzieci w rodzinie,
- rozwijanie produkcji rolniczej w działach obsługiwanych przez kobiety wiejskie oraz upowszechnianie przetwórstwa płodów rolnych na potrzeby rodziny.

Jak z powyższego wynika, praca specjalistek wgd obejmowała nie tylko gospodarstwo domowe, ale również szereg innych dziedzin wpływających w istotny sposób na polepszenie warunków pracy i życia rodziny wiejskiej pod względem ekonomicznym, społecznym i kulturalnym. Zakres działalności oraz formy i metody pracy stosowane przez specjalistki wgd uzależnione były od potrzeb i stopnia zainteresowania kobiet oraz inicjatywy, umiejętności i możliwości finansowo-organizacyjnych.

W ramach doradztwa indywidualnego (bezpośredniego) specjalistki wgd obejmowały od 20 do 25 gospodarstw domowych, rekrutujących się z gospodarstw prowadzonych samodzielnie przez kobiety, młode mężatki i członkinie kół gospodyń wiejskich. W 1986 r. w kraju doradztwem bezpośrednim objęto 36,1 tys. gospodarstw, co daje średnio 20,1 gospodarstw na jedną specjalistkę.

Ponadto każda specjalistka współpracowała z 3-5 gospodarstwami przykładowymi. Średnio w kraju (w 1986 r.) było 9,6 tys. takich gospodarstw przykładowych. Dla każdego gospodarstwa przykładowego wgd opracowano „Projekt organizacji przykładowego gospodarstwa domowego”, zawierający poczynania zmierzające do modernizacji gospodarstwa, żywienia rodziny, przetwórstwa domowego, estetyki obejść gospodarczych, ogródka przydomowego itp. Poza tym były tam zawarte inne czynności, jak pokazy żywieniowe, metody organizacji domu (wyposażenie wnętrza, meble, sprzęt gospodarstwa domowego, budowa łazienek, instalacja pieców gazowych itp.).

Przejęcie w 1982 r. przez WOPR specjalistek wgd nadało zupełnie nowy wymiar tym zagadnieniom. Wychodzono bowiem z założenia, że kobieta wiejska ze swoimi różnymi czynnościami w gospodarstwie rolnym i domowym, a ponadto z funkcjami wychowawczymi dość licznej na ogół rodziny, stanowi ważny

podmiot doradztwa rolniczego. Idea organizowania ognisk doradczych w postaci gospodarstw przykładowych czy wzorcowych dobrze była przyjęta przez środowisko lokalne, ponieważ kobiety wiejskie czuły potrzebę zmiany swojej sytuacji społecznej i instynktownie poszukiwały oparcia w instytucjach doradczych.

Mimo uznania tego typu doradztwa, od samego początku były trudności pełnego nasycenia wszystkich etatów z tym związanych (po 1 etacie na gminę). Problemy sprowadzały się do braku osób ze szkolnym przygotowaniem do tego zawodu. Jako rozwiązanie zastępcze można uznać pomaturalne studium wiejskiego gospodarstwa domowego, które dawało absolwentkom uprawnienia do prowadzenia zajęć na kursach i pokazach z zakresu żywienia rodziny.

5. Specjalistki wiejskiego gospodarstwa domowego w ramach ośrodków doradztwa rolniczego

W 1991 r. dokonano kolejnej reorganizacji doradztwa rolniczego w Polsce, polegająca nie tylko na zmianie nazwy z WOPR na ośrodki doradztwa rolniczego (ODR), ale także na oddzieleniu ich od warsztatów rolnych i znacznej redukcji etatów (o 50%). Zmniejszenie liczby etatów doradców w pierwszej kolejności dotknęło specjalistki wgd, które redukcji uległy w większym stopniu niż pozostałe stanowiska pracy.

Przykładowo liczba specjalistek wgd w stosunku do ogółu doradców kształtowała się następująco:

	1991	1993
liczba doradców	6125	5847
specjalistek wgd	751	598
procent	12,2	10,2

Oznacza to, że spadek liczby specjalistek wgd dokonał się w szybszym tempie niż ogółu doradców, co należy ocenić jako zjawisko negatywne.

Obecnie jedna specjalistka wgd pracuje na 3-4 gminy, a nawet na cały rejon pracy doradczej, co wskazuje, że ta problematyka musi być traktowana ogólnie i powierzchownie a zatem pozostawia wiele do życzenia ze strony kobiet wiejskich. Dyrekcje ODR decydując się na redukcje etatów doradców dokonały tego głównie kosztem specjalistek wiejskiego gospodarstwa domowego, jako doradców mniej uniwersalnych, skierowanych tylko do jednego segmentu przedsiębiorstwa wsi.

Tymczasem problematyka wiejskiego gospodarstwa domowego obejmuje połowę zagadnień w sferze dyfuzji innowacji rolniczych i dotyczy poza oczywistymi problemami egzystencji i standardu życia rodzin chłopskich, także sfery

edukacji i wychowania w rodzinie, spędzania wolnego czasu i odpoczynku, spraw socjalnych i bytowych. Obecnie w okresie kryzysu produkcji rolniczej i zwiększenia zasobów siły roboczej w gospodarstwie (zwalnianie z pracy tzw. chłopo-robotników), zachodzi potrzeba poszukiwania alternatywnych źródeł zarobkowania w postaci lokalnego przetwórstwa artykułów żywnościowych, rozwijania agroturystyki, wypożyczania i najmu urządzeń mechanicznych, zbierania ziół, organizacji punktów skupu i sprzedaży.

Ogół tych nowych przedsięwzięć dokonuje się w obrębie gospodarstwa domowego, gdzie koncentruje się nie tylko podejmowanie decyzji, ale również dom staje się dodatkowym miejscem pracy dla członków rodziny. Tak więc marginalizację domu i rodziny wiejskiej w całokształcie doradztwa rolniczego należy ocenić negatywnie, jako próbę niedostrzegania podstawowego źródła sukcesu w działalności upowszechnieniowej. Kobieta bowiem nie zawęży swoich poczynąń tylko do domu i rodziny, ale obok ważkich procesów podejmowania decyzji, wpływa w sposób istotny na charakter produkcji zwierzęcej, ogrodu przydomowego i szeregu prac polowych.

6. Wnioski

Patrząc retrospektywnie najlepsza sytuacja doradcza w zakresie wiejskiego gospodarstwa domowego istniała po 1973 r., bowiem wówczas obok instruktoerek wgd w każdej gminie, funkcjonowały instruktorki KGW zatrudnione w SKR oraz kierowniczki „Ośrodków Nowoczesnej Gospodyni” niemal przy każdej gminnej spółdzielni „Sch”. Tak więc statystycznie biorąc w każdej gminie pracowały po trzy instruktorki, które na względzie miały dobro rodziny wiejskiej i gospodarstwa domowego.

Obecnie sytuacja uległa diametralnej zmianie. Uległy likwidacji stanowiska instruktoerek KGW i ośrodków nowoczesnej gospodyni, zaś specjalistki wgd ośrodków doradztwa rolniczego pozostały w szczątkowej postaci. W ten sposób cofamy się do okresu najgorszego w naszej historii, kiedy to nie dostrzegano istotnego segmentu przedsiębiorstwa rolnego.

Tymczasem rodzinne gospodarstwo domowe dysponuje niebywałymi wewnętrznymi mechanizmami rozwoju i adaptacji. Oznacza to, że współczesne gospodarstwo domowe, podlegające procesom przemian i ewolucji, zachowuje jak gdyby dwa oblicza. Pierwsze, wewnętrzne ukierunkowane na zaspokojenie własnych potrzeb rodziny i domu, które charakteryzuje się pewną izolacją od warunków i trudności zewnętrznych. Drugie oblicze to otwarcie na zewnątrz, szukanie szans dla rozwoju rodziny i coraz większe nastawienie na problemy i interesy całej społeczności lokalnej.

W ten sposób współczesne gospodarstwo domowe przechodzi ewolucję, czego wyrazem jest przejście od tradycyjnych wzorów i zachowań do norm nowoczesnych i współczesnych, tak charakterystycznych dla rozwijających się społeczności wiejskich.